บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านในการดูแลสุขภาพตามที่ปรากฏในคัมภีร์ยาใบลานอีสานนี้ ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative methods) แบบมีส่วนร่วม (PAR-Participatory Action Research) การดำเนินการวิจัยมี 4 ขั้นตอน ดังนี้

1.ระยะก่อนการวิจัย (Pre-research phase)

คณะนักวิจัยประชุมสร้างความเข้าใจตรงกันเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตการวิจัยและวิธีดำเนินการวิจัยมี 4 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1.1 ขั้นการสำรวจ ได้แก่

1.1.1 สำรวจข้อมูลคัมภีร์ยาใบลานอีสานที่วัด สถานศึกษาในภาคอีสานที่เก็บ รวบรวมไว้และยังไม่มีผู้ปริวรรต

1.1.2 ตรวจสอบคัมภีร์ยาใบลานอีสานว่าผูกใดมีความสมบูรณ์บ้าง โดยพิจารณาจากความเด่นชัดของตัวอักษรและความสมบูรณ์ของเนื้อหา

1.1.3 ถ่ายเอกสารคัมภีร์ยาใบลานและเก็บข้อมูลไว้ในรูปดิจิตอล

1.2 ขั้นการคัดเลือก ได้แก่

1.2.1 ส่งคัมภีร์ยาใบลานอีสานให้ผู้เชี่ยวชาญทางด้านภาษาอีสานโบราณตรวจสอบความสมบูรณ์ของเนื้อหาและภาษา

1..2.2 คัดเลือกคัมภีร์ยาใบลานอีสานที่มีความสมบูรณ์ที่สุด จำนวน 1 ผูก

1.2.3 ปริวรรตคัมภีร์ยาใบลานอีสานโบราณจากอักษรธรรมอีสานเป็นภาษาไทยปัจจุบันโดย พระอุดล อัคคธัมโม หมอพระพื้นบ้าน บ้านร่องคำ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธ์ และเป็น ผู้เชี่ยวชาญด้านอักษรธรรมอีสาน

1.2.4 ตรวจสอบความถูกต้องของการปริวรรตจากผู้เชี่ยวชาญด้านอักษรธรรมอีสานโบราณ 2 คน ได้แก่ ผศ.พรชัย ศรีสารคาม และผศ.ดร.สุภณ สมจิตศรีปัญญา ผู้เชี่ยวชาญด้านอักษรธรรมอีสานโบราณ

1.2.5 นำตำรายาฉบับปริวรรตส่งให้หมอชาวบ้านในเขตภาคอีสาน จำนวน 3 คน พิจารณาคัดเลือกตำรับยาจากเอกสารโบราณโดยมีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือก ดังนี้

1) โรคที่ชาวอีสานเป็นกันมาก

2) ปัจจุบันนี้หมอชาวบ้านยังให้การรักษา

3) เป็นประโยชน์ต่อการป้องกัน บำบัดและรักษาโรคของหมอชาวบ้าน

1.2.6 หมอชาวบ้านจัดลำดับความสนใจและความต้องการตำรับยาที่ปรากฏในคัมภีร์ยาใบลานอีสาน

1.2.7 จัดเวทีหมอชาวบ้าน ครั้งที่ 1 เพื่อสอบถามชื่อโรค อาการของโรค ชื่อสมุนไพร และวิธีการรักษาจากคัมภีร์ยาใบลานอีสาน

1.3 ขั้นการสำรวจและศึกษาชุมชน

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม MAHASARAKHAM UNIVERSITY

คณะนักวิจัยสำรวจหมอชาวบ้านอีสานจากข้อมูลของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามและชมรมหมอชาวบ้านจังหวัดมหาสารคามรวบรวมไว้ในอดีต โดยสอบถามจากหมอชาวบ้านและผู้รู้ในท้องถิ่น เพื่อจัดทำทำเนียบหมอชาวบ้านที่มีชีวิตเหลืออยู่ในปัจจุบัน

1.4 คัดเลือกชุมชน (Selecting Community) ได้แก่

1.4 คัดเลือกหมอพื้นบ้านอีสานที่ได้รับการยอมรับจากประชาชนในท้องถิ่นจังหวัดมหาสารคาม ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ และขอนแก่น

1.5 สอบถามข้อมูลหมอชาวบ้านในด้านต่อไปนี้

1.5.1 ความรู้เรื่องภาษายา ตำรับยา การบำบัดและการรักษาผู้ป่วยที่ปรากฏในคัมภีร์ยาใบลานอีสาน

1.5.2 สถานที่หมอชาวบ้านใช้เป็นแหล่งยาสมุนไพรในภาคอีสาน สภาพทั่วไปของชุมชน สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมในการป้องกันการบำบัดโรคของชาวบ้านตามวิถีท้องถิ่น

1.5 การเตรียมตัวศึกษาภาคสนาม

ก่อนลงพื้นที่ภาคสนาม คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการต่อไปนี้

1.5.1 ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research)

1.5.2 กำหนดช่วงเวลาในการเก็บข้อมูล วิทยากรผู้ให้ข้อมูลหลัก เครื่องมือและอุปกรณ์ในการเก็บข้อมูลให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่

1.5.3 คัดเลือกผู้ช่วยนักวิจัย จำนวน 5 คน เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม ซึ่งมีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือก ดังนี้

1) เป็นนักศึกษาระดับปริญญาตรีปีที่ 4 มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

2) เป็นคนอีสานสามารถฟังและพูดภาษาอีสานได้ดี

3) ถ่ายภาพได้

4) มีความรู้และประสบการณ์ในการวิจัยเชิงคุณภาพ

5) มีความสนใจและเคยร่วมกิจกรรมการบำบัดรักษาโรคจากหมอชาวบ้านในชุมชน

6) สามารถไปเก็บข้อมูลภาคสนามในท้องถิ่นได้

1.5.4 อบรมให้ความรู้เรื่องการเก็บข้อมูลภาคสนามให้แก่ผู้ช่วยนักวิจัย สร้างความเข้าใจ บทบาทหน้าที่ หลักการสร้างสัมพันธภาพกับชุมชน สัมภาษณ์หมอชาวบ้าน ผู้รู้และผู้เกี่ยวข้องในการบำบัด รักษาโรคของหมอชาวบ้านในท้องถิ่น หลักการเก็บสมุนไพรในท้องถิ่น

2.ระยะของการวิจัย (Research phase) ได้แก่

2.1 สอบถามพูดคุยกับชาวบ้าน นักวิชาการ หมอชาวบ้าน หมอพระ และปราชญ์ชาวบ้าน ด้านการบำบัด ป้องกัน และรักษาโรคที่ประชาชนในแต่ละชุมชนให้ความเชื่อถือศรัทธา และยอมรับสูงสุด โดยใช้เทคนิคการเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มีความรู้และเชี่ยวชาญในด้านสมุนไพรและการรักษาสุขภาพในวิถีชุมชน (Snow ball) และเก็บข้อมูลสมุนไพรในท้องถิ่นแบบเจาะจง (Purposive sampling) ตามที่วิทยากรกำหนด

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

2.2 แนะนำตนเอง ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัยให้แก่หมอชาวบ้าน

2.3 สัมภาษณ์หมอชาวบ้านแบบมีโครงสร้างตามที่กำหนด จดบันทึก (Field notes) ทุกครั้ง

2.4 เก็บข้อมูลสมุนไพรในท้องถิ่นตามที่ปรากฏในคัมภีร์ยาใบลานอีสานซึ่งหมอชาวบ้านจะเป็นผู้แนะนำให้คณะวิจัยเก็บสมุนไพร ได้แก่

2.4.1 สมุนไพรในบ้าน

2.4.2 สวนไพรที่หมอชาวบ้านปลูกไว้

2.4.3 สวนป่าสมุนไพรในวัด

2.4.4 สมุนไพรในป่าชุมชน

2.5 ถ่ายภาพสมุนไพร บันทึกข้อมูลสมุนไพรที่มีสรรพคุณทางยา บันทึกเสียง และบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างละเอียด พร้อมทั้งตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้แต่ละวัน

2.6 วิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

3.ระยะการจัดทำแผน (Planning phase) ได้แก่

3.1 จัดเวทีชาวบ้าน ครั้งที่ 2 โดยเชิญหมอชาวบ้าน หมอพระ นักวิชาการทางด้านแพทย์แผนไทยและแพทย์ทางเลือก สนทนากลุ่ม (Focus group) เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ได้แก่ ภาษายา ชื่อสมุนไพร ประโยชน์และสรรพคุณทางยา วิธีปรุงยา ข้อควรระวังในการเก็บยา วิธีปรุงยาและวิธีการรักษา

3.2 สืบค้นข้อมูลสมุนไพรเพิ่มเติมตามคำแนะนำของคณะวิทยากร

3.3 สืบค้นข้อมูลสมุนไพรในทางวิทยาศาสตร์ ได้แก่ ชื่อวิทยาศาสตร์ ชื่อวงศ์ ชื่ออื่น ๆ ลักษณะทางพฤกษศาสตร์ ประโยชน์ สรรพคุณทางยา จากแกล่งข้อมูลอื่น ๆ

3.4 เสนอองค์ความรู้เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านในการดูแลสุขภาพที่ปรากฏในคัมภีร์ยาใบลานอีสานให้หมอชาวบ้าน นักวิชาการและที่ปรึกษาโครงการวิจัยตรวจสอบอีกครั้ง

3.5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

3.6 รายงานผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

4.ระยะนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase)

คณะนักวิจัยจะจัดทำสารสนเทศภูมิปัญญาชาวบ้านในการดูแลสุขภาพตามวิถีท้องถิ่นที่ปรากฏจากเอกสารใบลานอีสานเผยแพร่ในรูปเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) ของสำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม และรูปแบบอื่น ๆ

ประชากรหรือแหล่งข้อมูล

ประชากรหรือแหล่งข้อมูล แบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่

1. คัมภีร์ยาใบลานอีสาน จำนวน 1 ผูก คือ คัมภีร์ยาใบลานอีสาน ฉบับวัดปฐมแพงศรี บ้านกุดลิงตำบลร่องคำ อำเภอร่องคำ จังหวัดกาฬสินธุ์

2. หมอชาวบ้าน หรือแพทย์พื้นบ้านอีสานที่ได้รับความเชื่อถือจากหมอชาวบ้านและประชาชนในท้องถิ่นภาคอีสาน 4 จังหวัด ได้แก่ ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ มหาสารคาม และขอนแก่น

3.นักวิชาการทางด้านภาษาอีสานโบราณ

4. นักวิชาการทางด้านแพทย์แผนไทยและแพทย์ทางเลือกในจังหวัดมหาสารคาม

5. เอกสาร งานวิจัย และข้อมูลอื่น ๆ ที่วิทยากรกล่าวถึง เช่น ตำราสมุนไพร สถานที่และสภาพแวดล้อมของสมุนไพร วิธีปรุงยาและการรักษาโรค เป็นต้น

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ การเก็บรวบรวมข้อมูลแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ได้แก่

1.การศึกษาคัมภีร์ยาใบลานอีสาน

2.การศึกษาเอกสาร ตำรา งานวิจัย และข้อมูลทางเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) ที่เกี่ยวข้องกับการป้องกัน บำบัด รักษาโรคของชาวบ้านตามวิธีท้องถิ่นไทย

3.การศึกษาภาคสนาม ได้แก่

3.1 การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informant)

3.2 การสนทนากลุ่ม (Focus group)

3.3 การสอบถามปราชญ์ชาวบ้านอีสานในการดูแลสุขภาพตามวิธีท้องถิ่น

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่

1.แบบสัมภาษณ์หมอชาวบ้านในการป้องกัน บำบัด และรักษาโรค ชนิดมีโครงสร้างและไม่มีโครงสร้าง

2.แบบบันทึกข้อมูลการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) ของหมอชาวบ้าน หมอพระ นักวิชาการ ที่เกี่ยวข้องกับการรักษาสุขภาพจากคัมภีร์ยาใบลานอีสาน

3.สมุดบันทึก

4.แถบบันทึกเสียง

5.กล้องถ่ายภาพ

6.กล้องวิดิทัศน์

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลมีขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. สำรวจคัมภีร์ยาใบลานอีสานที่วัด และสถาบันทางการศึกษารวบรวมไว้แต่ยังไม่บุคคลใดปริวรรต

2. สำรวจหมอชาวบ้านตามทำเนียบหมอชาวบ้านที่มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามและสถาบันอื่น ๆ ได้รวบรวมไว้

3. คัดเลือกคัมภีร์ยาใบลานอีสานฉบับที่มีความสมบูรณ์ที่สุด

4. นำข้อมูลเรื่องตำรับยาจากคัมภีร์ยาใบลานให้หมอชาวบ้านคัดเลือกตามความสนใจและความต้องการ

5. ปริวรรตคัมภีร์ยาใบลานอีสาน

6. วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์ภาษา เนื้อหา (Content Analysis) ตามประเด็นที่ค้นหา (Topic) แล้วอธิบายความ

7. ตรวจสอบข้อมูลด้วยการตรวจเอกสารและการสนทนากลุ่มประกอบหลักฐานอื่น ๆ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

8. เปรียบเทียบเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้านในการดูแลสุขภาพที่ปรากฏในคัมภีร์ยาใบลานอีสานตามกรอบแนวคิดของการวิจัย

ระยะเวลาการวิจัย และแผนงานหรือกิจกรรมดำเนินการดำเนินงานวิจัยในการวิจัยครั้งนี้ใช้ระยะเวลาวิจัย 1 ปี ดังนี้

วัน เดือน ปี	แผนงาน/กิจกรรม
เมษายน 2554	ประชุมครั้งที่ 1 คณะนักวิจัย และสำรวจข้อมูลคัมภีร์ยาใบลานอีสานที่วัด และสถาบันการศึกษาเก็บรักษาไว้ และยังไม่มีผู้ปริวรรต
พฤษภาคม 2554	2554 ประชุมครั้งที่ 2 หมอชาวบ้านและนักวิชาการทางด้านภาษาอีสานโบราณ คัดเลือกคัมภีร์ยาใบลานอีสานที่มีความสมบูรณ์ที่สุด ตรงกับความสนใจและความต้องการของหมอชาวบ้านในท้องถิ่น
มิถุนายน 2554	ปริวรรตคัมภีร์ยาใบลานอีสานโดยผู้เชี่ยวชาญทางภาษาอีสานโบราณที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสานให้เป็นภาษาไทยกลาง
สิงหาคม 2554	ตรวจสอบความถูกต้องในการปริวรรตโดยนักวิชาการด้านภาษาอีสานโบราณ (อักษรธรรมอีสาน)
กันยายน 2554	คัดเลือกผู้ช่วยนักวิจัย ประชุมครั้งที่ 3 นักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยเตรียมเก็บข้อมูลการวิจัย เก็บข้อมูลสมุนไพรในท้องถิ่น
ตุลาคม 2554	คัดเลือกหมอชาวบ้านอีสาน ซึ่งได้รับการยอมรับจากกลุ่มอาชีพหมอชาวบ้านในภาคอีสาน จัดเวทีชาวบ้านครั้งที่ 1 สนทนากลุ่มเรื่องภาษาหมอยาที่ปรากฏในคัมภีร์ยา ใบลานอีสาน สืบค้นข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้านในการดูแลสุขภาพ และเก็บข้อมูลสมุนไพรในท้องถิ่น
พฤศจิกายน 2554	ประมวลความรู้ในการบำบัดรักษาโรค ความเชื่อ พิธีกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ใบลานอีสาน
ธันวาคม 2554	ศึกษาความรู้ในการรักษาโรคด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์ยาใบลานอีสาน
มกราคม 2555	จัดเวทีชาวบ้านครั้งที่ 2 สนทนากลุ่ม (Focus group) หมอชาวบ้าน หมอพระ นักวิชาการแพทย์แผนไทยและแพทย์ทางเลือก นักวิชาการด้านภาษาอีสานโบราณ ผู้ปริวรรต และคณะผู้วิจัย
กุมภาพันธ์ 2555	รายงานผลการวิจัยแก่ที่ปรึกษาโครงการวิจัยตรวจสอบ
มีนาคม 2555	สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ
เมษายน 2555	ส่งรายงานผลการวิจัย และเผยแพร่ผลการวิจัยในรูปเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (ICT) และอื่น ๆ

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ขั้นตอนการสืบค้นภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพที่ปรากฏในคัมภีร์ยาใบลานอีสาน

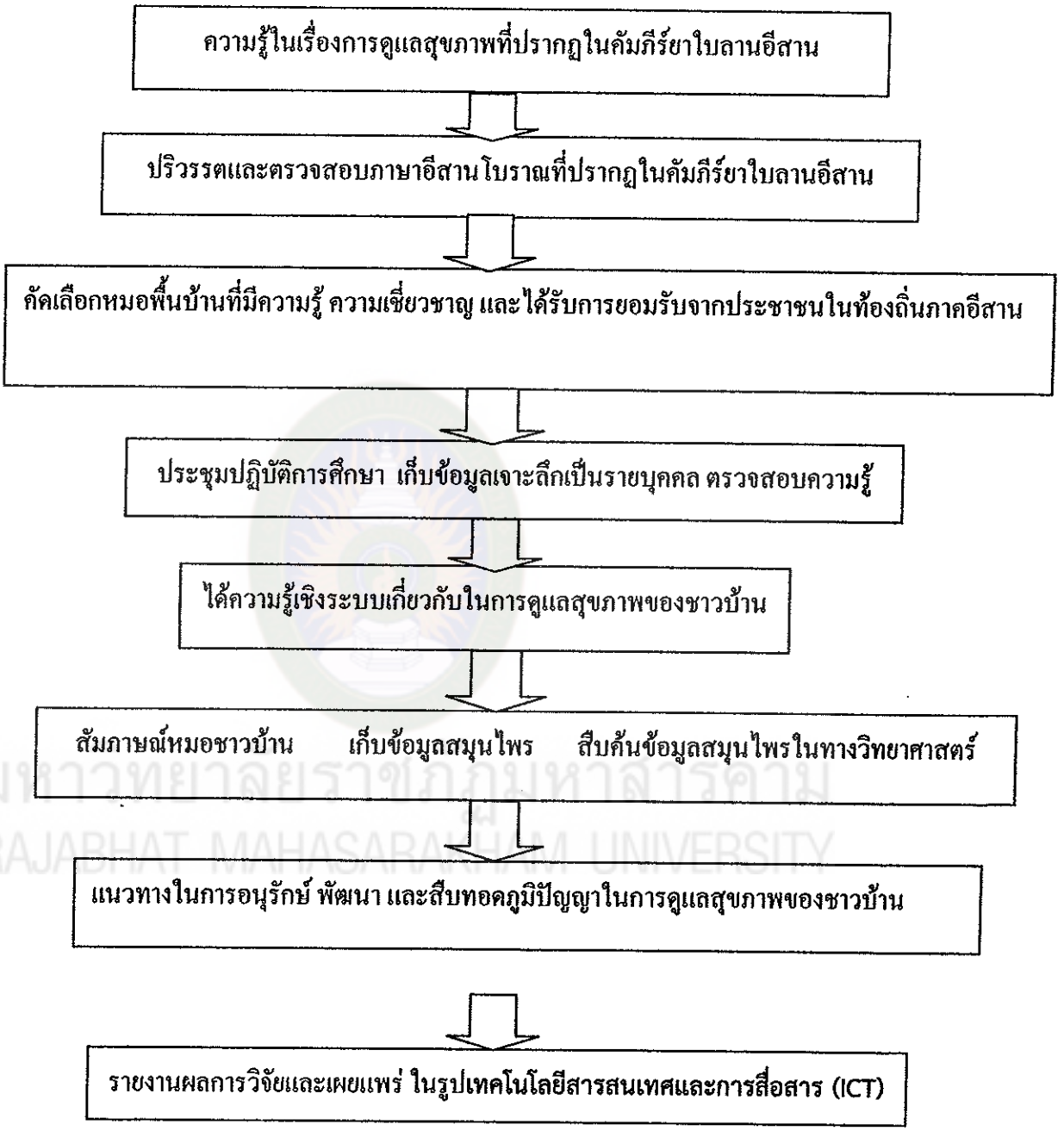

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY